ماهنامه علمی «امنیت اقتصادی»، سال دهم، شماره اول و دوم (پیاپی ۹۷-۹۶)، فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۱، صص ۴-۸

راهبرد اقتصاد دانش بنیان الزامات / راهکارها

محمد جعفری[۱]

اقتصاد دانش‌بنیان را اهمیّت بدهیم. رشد شتابان اقتصاد به وسیله‌ی اقتصاد دانش‌بنیان ممکن خواهد شد.

بیانات در دیدار مسئولان نظام ۱۳۹۷/۰۳/۰۲

چکیده

مطابق فرمایشات رهبر معظم انقلاب(مدظله العالی)، تولید ستون فقرات اقتصاد مقاومتی است. معظم له در سال جاری نیز مشخصه خاصی از تولید، یعنی تولید دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین را مورد توجه قرار داده‌اند. یادداشت حاضر سعی دارد تا به صورت مختصر به ویژگی‌های اقتصاد دانش‌بنیان، بررسی وضعیت کشور در شاخص‌های جهانی و الزامات و راهکارهای تحقق این مهم بپردازد.

واژگان کلیدی: دانش‌بنیان، اشتغال، اقتصاد مقاومتی.

مقدمه

مقام معظم رهبری(مدظله العالی) طی ۲۲ سال گذشته براساس یکی از اصول مهم مدیریت راهبردی یعنی هدف‌گذاری دقیق کوتاه‌مدت، برای نیل به اهداف میان‌مدت و بلندمدت، اقدام به نام‌گذاری سال به‌عنوان نقشه راه کوتاه‌مدت کشور نموده‌اند. در این میان طی یک دهه گذشته، از «تولید»، به‌عنوان راهبرد اصلی کشور برای برون رفت از مشکلات اساسی اقتصادی در نام‌گذاری سال استفاده کرده‌اند. بر همین اساس، در سال جاری نیز، مشخصه خاصی از تولید، یعنی تولید دانش‌بنیان و اشتغال‌آفرین را مورد توجه قرار داده‌اند. بدیهی است توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان یکی از راهبردهای مهم و اثرگذار جهت تحقق اقتصاد مقاومتی است؛ چراکه این رویکرد می‌تواند کشور را از خام‌فروشی و صادرات محصولات با ارزش‌افزوده پایین نجات داده و اقتصاد کشور را به سمت صادرات محصولات با ارزش‌افزوده بالا سوق دهد.

این نوشتار قصد دارد به اختصار با هدف معرفی مشخصه‌های تولید دانش‌بنیان، ضمن بررسی وضعیت کشور در این شاخص، الزامات توفیق در اجرایی شدن شعار سال را با ارائه توصیه‌های سیاستی اجرایی بیان نماید.

۱- ویژگی‌های اقتصاد دانش‌بنیان

براساس تعریف جهانی، اقتصاد دانش‌بنیان[۲] به‌کارگیری دانش برای تولید کالاها و

۱. محمد جعفری، رییس پژوهشکده امنیت اقتصادی تدبیر

2. Knowledge-based economy

خدمات اطلاق می‌شود. بنابراین در این اقتصاد، نیروی انسانی الزاماً باید از آموزش و مهارت کافی برای تولید دانش‌بنیان برخوردار باشد. به‌طور ویژه، به بخش بالایی از کارگران ماهر در اقتصاد یک محل، کشور یا جهان اشاره دارد و این ایده که بیشتر مشاغل نیاز به مهارت‌های تخصصی دارد. اقتصاد دانش‌بنیان در مسیر تکمیل و توسعه و پیشرفت جهانی، به نسل بعد از اقتصاد صنعتی و فراصنعتی، اشاره دارد.

شکل زیر تفاوت های پارادایمی گذار از اقتصادی صنعتی به سوی اقتصاد دانش بنیان را نشان می دهد.

شکل ۱: گذار از اقتصاد صنعتی به اقتصاد دانش‌بنیان و نوآور

اقتصاد صنعتی	محور گذار	اقتصاد دانش‌بنیان و نوآور
صرفه‌جویی در هزینه از طریق یکپارچه‌سازی عمودی	کاهش هزینه	انعطاف‌پذیری از طریق برون‌سپاری
محلی برای بازدید مشتری/بازرسی کالای استاندارد شده	نقش محتوا	انتخاب به وسیله بررسی برخط (آنلاین) و کالای سفارشی‌سازی شده
تمایز ملموس میان تولیدکنندگان مختلف محتوا	مرزهای خاکستری	شرکت‌ها، همگی تولیدکننده محتوا
زیرساخت‌های بازار تحمیل‌گر تغییرات سریع	رقابت شتاب‌ناک	زیرساخت‌های بازار توانمندساز تغییرات سریع
انتخاب‌های محدود از طریق کانال‌های محدود	جابجایی قدرت	انتخاب‌های متعدد از طریق کانال‌های متنوع
کسب‌وکار مبتنی‌بر شبکه ارزش یکپارچه	مدل‌های کسب‌وکار جدید	کسب‌وکار مبتنی‌بر تفاوت در محتوا و ارزش‌افزوده
منابع فیزیکی و کاهش بازده	افزایش بازده	منابع نامشهود و افزایش بازده

همانگونه که اشاره شد و از جدول فوق نیز مشخص است، جهت نیل به اقتصاد دانش‌بنیان، نوآور و پیشرو، تحولات پارادیمی را در محورهای مختلف شاهد هستیم که طبیعتا جهت تحقق و استقرار آن الزاماتی را باید مدنظر قرار داد که در بخش الزامات بدان پرداخته خواهد شد. اما کلید تحول پارادایمی، توجه به انواع فناوری و ارتقا ظرفیت فناورانه است.

۲- وضعیت کشور در دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان

برای بررسی وضعیت کشور در شاخص اقتصاد دانش‌بنیان، لازم است تا با زیرشاخص‌های این شاخص آشنا شده و رتبه ایران در این زیرشاخص بررسی شود. در ادامه زیر شاخص‌های مربوطه شامل آموزش و منابع انسانی، نظام نوآوری، زیرساخت‌های اطلاعاتی، مشوق‌های اقتصادی و رژیم‌های نهادی است. آمارها نشان می‌دهد در سال ۲۰۲۱ رتبه ایران در این شاخص اقتصاد دانش‌بنیان در جهان ٦٠ و در قاره آسیا، ١٤ و در آسیای میانه و جنوب رتبه دوم بعد از هند را داراست. ایران در زیرشاخص سرمایه انسانی و تحقیق، دارای رتبه اول این منطقه است. در در زمینه تولید علم، ضعیف‌ترین عملکرد را در محور رژیم‌های نهادی هم در مقایسه با محورهای دیگر و هم در مقایسه با سایرکشورها دارد که این امر، عدم توازن در زیربخش‌های اقتصاد دانش‌بنیان در کشور را نشان می‌دهد.

نمودار ۱: مقایسه وضعیت ایران با طبقه‌بندی کشورهای مختلف در حوزه دانش‌بنیان

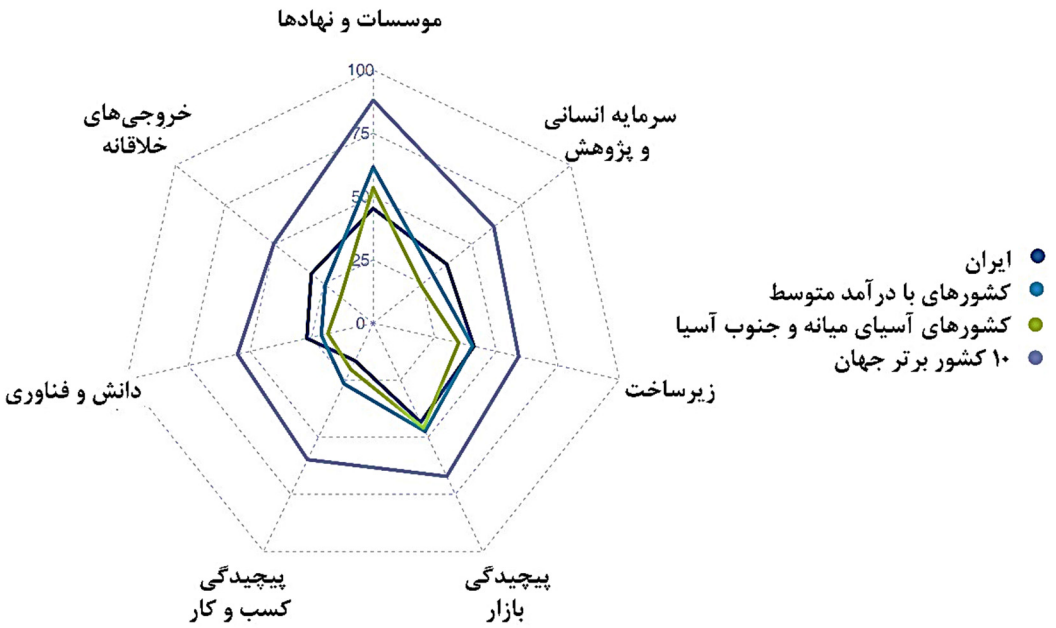

۳- الزامات دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان

برای دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان، همانطور که در شکل ۱ مشخص شد نیل به اقتصاد دانش‌بنیان نیازمند برخی تحولات نهادی و ساختاری است از جمله آن‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- تهیه نگاشت نهادی دستگاه‌های متولی اقتصاد دانش‌بنیان و ایجاد پنجره واحد حمایت از صنایع فناورانه و نوآورانه بجای کانال‌های متعدد
- تقویت خصوصی‌سازی و برون‌سپاری امور مربوط به بخش عمومی
- تقویت زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و دولت الکترونیک
- بازنگری در حقوق مالکیت معنوی با توجه به تغییرات سریع حوزه فناوری در جهان
- تغییر پارادایم در شیوه تنظیم‌گری دولت در حوزه فناوری و نوآوری از تنظیم‌گری و قاعده‌گذاری صرفا ورودی محور به قاعده‌گذاری خروجی‌محور
- تسهیل مجوزهای کسب و کار
- تسهیل فرایند ثبت ایده‌ها، اکتشافات و اختراعات جهت حمایت از سرمایه‌های نامشهود
- تسهیل فرایند تامین مالی داخلی و خارجی در قالب حمایت‌های دولتی و حاکمیتی

نتیجه‌گیری و توصیه های سیاستی

اهمیت روزافزون نقش دانش در اقتصاد به تفکر «اقتصاد دانش‌بنیان» منجر شده است. اقتصاد دانش بیان نوعی از اقتصاد است که در آن تولید، توزیع و کاربرد دانش، عامل و محرک اصلی رشد اقتصادی، تولید ثروت و اشتغال در تمامی صنایع است. در اسناد بالادستی کشور همچون سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به لزوم بکارگیری اقتصاد دانش بیان تأکید فراوان شده است. ازاین‌رو ضرورت توجه به اقتصاد دانش‌بنیان و شناسایی مؤلفه‌های آن و همچنین عملکرد کشور در این راستا نمایان می‌شود.

نتیجه بررسی و مقایسه اقتصاد دانش‌بنیان در ایران با سایر کشورهای موفق نشان میدهد که اگرچه ایران در سال‌های اخیر دستاوردهای ارزشمندی در زمینه‌ی سرمایه‌گذاری در اقتصاد دانش‌بنیان داشته است ولی هنوز کشور نتوانسته است به‌خوبی بسترهای مناسب را برای توسعه و بکارگیری اقتصاد دانش‌بنیان در جهت توسعه اقتصادی و تجاری شدن آن فراهم کند.

براساس مبانی اقتصاد دانش‌بنیان، چهار زیرشاخص این نوع اقتصاد که شامل آموزش و منابع انسانی، نظام نوآوری، زیرساخت های اطلاعاتی، مشوق‌های اقتصادی ورژیم‌های نهادی

می شود، باید علاوه بر اینکه به صورت زنجیره‌وار با هم در ارتباط باشند درعین‌حال هم راستا با هم نیز باشند. بر این اساس برای بهبود وضعیت اقتصاد دانش‌بنیان و اجرایی شدن شعار سال موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

۱- توسعه خدمات دولت اکترونیک و سهولت در راه‌اندازی کسب و کار الکترونیکی

۲- حمایت از ارتقای آموزش، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌های بنگاه‌های کوچک و متوسط در خصوص تجارت الکترونیک

۳- بهره‌برداری از ظرفیت نیروی جوان تحصیل‌کرده و ایجاد بستر مناسب ارتباطی و فنی برای جوانان

۴- حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در توسعه صنایع دانش‌بنیان داخلی

۵- هدایت مسیر ارتقای رتبه علمی اساتید دانشگاه به سمت مقالات علمی مورد سفارش صنایع دانش‌بنیان

۶- جایگزینی اقتصاد دانش بنیان بجای اقتصاد تولید محور

۷- هدایت دانشگاه برای جذب دانشجویان براساس نیاز اقتصاد بنگاه های اقتصادی دانش بنیان

۸- تقویت بخش خصوصی به‌عنوان محور توسعه اقتصاد دانش‌محور.

۹- توسعه بخش عمومی در جهت ارائه خدمات دانش‌محور.

۱۰- ارائه مشوق‌های اقتصادی و رژیم‌های نهادی از طریق کاهش موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای، بهبود کیفیت نظم و ترتیب و اصلاح قانون و مقررات